

Γεωργία Ηλία Χαριτίδου

Ιστορικο-κοινωνικά στοιχεία στο «Μπουρίνι» και τις «Ταξιδιωτικές εντυπώσεις» του Μ. Καραγάτση

Λέξεις κλειδιά : ιστορία –κοινωνία- αντιλήψεις- τόπος

Περίληψη

Με τη εργασία επιδιώκεται να αναδειχθούν χαρακτηριστικά στοιχεία, ιστορικά και κοινωνικά του Θεσσαλικού χώρου, που εμπεριέχονται στο διήγημα Μπουρίνι, το πρώτο από τα επτά διηγήματα της συλλογής *Το μεγάλο συναξάρι* του Μ. Καραγάτση, καθώς και στο πρώτο μέρος των *Ταξιδιωτικών εντυπώσεων*, κειμένων που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα Καθημερινή (15-19/5/1938) με γενικό τίτλο Ελληνική επαρχία: Θεσσαλία. Στόχος, δηλαδή, είναι να καταδειχθεί η εφαρμογή από τον Καραγάτση αυτού που ο ίδιος θεωρεί πλεονέκτημα, το να δίνει δηλαδή ο συγγραφέας στην αφήγησή του εκείνη «την ελάχιστη και χτυπητή πλευρά της ιστορίας που τον απασχολεί... να είναι τα έργα του και να απομένουν ιστορικά δοκουμεντά».

The issue is trying to elevate distinctive elements, both historic and social, of the area of Thessaly which are included in the narrative “Squall”, the first of the seven narratives of *The Great* Legendary selection by M. Karagatsis as well as in the first part of *Travelling Impressions* – narratives which were published in the newspaper KATHIMERINI (15-19/5/1938) under the general title the Greek Province: Thessaly. The goal, that is to say, is to elevate Karagatsis’ application of what he himself considers the advantage of the writer, by giving to his narration “the least and most striking side of the history he is engaged in ...so that his works are and will remain historic documents”.

Γενική διαπίστωση όλων των μελετητών - σχολιαστών του Καραγάτση αποτελεί το ενδιαφέρον του συγγραφέα για την ιστορία, με χαρακτηριστικές σχετικές αναφορές σε όλα σχεδόν τα κείμενα που αναφέρονται στο έργο του. Μιλούν για το πάθος του με την ιστορία¹, για τον ερωτευμένο με την Ιστορία συγγραφέα της γενιάς του '30², ο οποίος άλλωστε δημοσίευσε κατά καιρούς ιστορικές μελέτες, δοκίμια ιστορικά και φιλοδόξησε μάλιστα να γράψει και την «Ιστορία των Ελλήνων». Τελικά, περιορίστηκε στην Ιστορία μόνο της αρχαίας Ελλάδας, έργο που κατά γενική ομολογία δεν έχει το χαρακτήρα ιστορικής συγγραφής αλλά κινείται στα πλαίσια ελεύθερης εξιστόρησης των γεγονότων, δοκιμακής καθαρά μορφής³. Γνωστό επίσης είναι και το ενδιαφέρον του Καραγάτση αντίστοιχα για το ιστορικό μυθιστόρημα -να θυμίσουμε την τριλογία του που συνδέεται με την ελληνική επανάσταση μέχρι το 1844, *Ο Κοτζιάμπασης του Καστρόποργου* (1944), *το Αίμα χαμένο και κερδισμένο* (1947), *Τα στερνά του Μίχαλου* (1949) αλλά και τα δημοσιεύματά του για το Ιστορικό μυθιστόρημα στις «Επιφυλλίδες της Πρωίας» (24-3-'43 και 31-3-'43) στα οποία εκφράζει το θαυμασμό του για τους μετρημένους στα δάχτυλα ιστορικούς μυθιστοριογράφους και ιδιαίτερα τον Γουόλτερ Σκότ, ο οποίος - όπως γράφει - «καταφέρνει να δίνει εκείνη την ελάχιστη και χτυπητή πλευρά της Ιστορίας που τον απασχολεί, την ζωντανεύει...την πλαισιώνει με τη γνησιώτερη και πειστικότερη ατμόσφαιρα...χωρίς να

¹ Βλ. Ν. Κοκκινάκη, *Η φωνή μιας γενιάς*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1997, σ. 87.

² Βλ. Μ. Μερρακλής, «Τρεις παράγραφοι της καραγατσικής πεζογραφίας», *Τετράδια Ευθύνης*, τχ. 14, σ. 57

³ Βλ. Ε. Ν. Μόσχου, «Ο δοκιμογράφος Μ. Καραγάτσης», *Νέα Εστία*, τχ 1536, Αθήνα 1991, σ.σ. 903-904.

παραμορφώνει ποτέ την ιστορία...και...τα έργα του είνε και απομένουν ιστορικά δοκουμένα» (Αι επιφυλλίδες της «Πρωίας»24-3-'43).

Αυτήν, λοιπόν, «την ελάχιστη χτυπητή πλευρά της ιστορικής πραγματικότητας», με το δικό του τρόπο, μας τη δίνει και ο ίδιος σε όλο το έργο του, έχοντας την άποψη ότι στο ιστορικό μυθιστόρημα γίνεται ό τι και με την καθαυτό Ιστορία: δεν την γράφουν ποτέ οι μεγάλοι ιστορικοί που την έζησαν αλλά οι μεταγενέστεροι συνάδελφοί τους. «Ας κατανοήσουμε βαθειά το χθες προτού τολμήσουμε ν' αγγίξουμε το μοιραίο για μας άγνωστο σήμερα. Κι ας αρκεστούμε στη χρονογραφική απεικόνιση των όσων ένιωσαν οι αισθήσεις μας αφήνοντας στους μεταγενέστερούς μας να συγκριτοποιήσουν το σήμερα⁴», σημειώνει και αφήνει και τις αισθήσεις και τη μνήμη του να λειτουργήσουν ελεύθερα, καθώς σκύβει με ενδιαφέρον στα προβλήματα της εποχής του, μέσω των όσων αντιμετωπίζουν οι ήρωές του, οι άνθρωποι του καιρού του και μαζί τους και ο ίδιος. Και είναι γεγονός πως ζωντανά την ελληνική ζωή, χωρίς να ακολουθήσει το δρόμο της ιστορικής ακρίβειας και η αλήθεια του «προσιδιάζει» χωρίς να «ταυτίζεται» προς την αλήθεια των πραγμάτων⁵.

Αυτήν ακριβώς την αλήθεια που βρίσκεται κοντά στην πραγματικότητα της Θεσσαλίας θα αναζητήσουμε σε δύο σχετικά έργα του Καραγάτση, επιλεγμένα με βάση τον τόπο αναφοράς τους, τον τόπο που αγαπούσε ο συγγραφέας, τον τόπο που τον ενέπνεε, τον είχε καλά γνωρίσει και ζήσει στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Πρόκειται για το *Μπουρίνι*, το διήγημα που εκτείνεται σε μέγεθος νουβέλας (κυκλοφόρησε το 1943 και η ιστορία του με επανυξήσεις-προσθήκη ουσιαστικά του δεύτερου μέρους- συνεχίστηκε και η νουβέλα επανυξημένη εντάχθηκε το 1951 στο «Μεγάλο Συναξάρι») και το κεφάλαιο από τον τόμο *Περιπλάνηση στον κόσμο- Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*, που αναφέρεται στα δημοσιεύματά του συγγραφέα στην «Καθημερινή» με τίτλο, Ελληνική επαρχία: Θεσσαλία.

Το *Μπουρίνι* αποτελεί το πλέον αντιπροσωπευτικό θεσσαλικό κείμενο του Καραγάτση, αφού σ' αυτό περιγράφεται όχι μόνο το θεσσαλικό τοπίο αλλά και η ζωή των κατοίκων του στο τέλος του 19^{ου} με αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν τα τσιφλίκια των Τούρκων πέρασαν σε μεγάλο ποσοστό στο μεγάλο παροικιακό κεφάλαιο που είχε αρχίσει να διεισδύει στον ελλαδικό οικονομικό χώρο (Ζαρείφης, Συγγρός....). Επρόκειτο για συμπαγή μάζα μεγαλοκτημόνων που κυριάρχησε στη Θεσσαλία και συνδέθηκε με το περίφημο «αγροτικό ζήτημα» της Θεσσαλίας, ζήτημα που έμεινε άλυτο για 40 χρόνια και αποτέλεσε τροχοπέδη στην ανάπτυξη της ελληνικής αγροτικής οικονομίας. Στο τέλος της 1^{ης} δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα θα αρχίσουν τα αιτήματα για τη διανομή της γης-να θυμηθούμε τον Αντύπα-χωρίς, βέβαια, να έχουμε και άμεση λύση. Απαλλοτριώσεις θα έχουμε ουσιαστικά μετά το 1922⁶.

Την κατάσταση, λοιπόν, όπως ακριβώς διαμορφώνεται με την παρουσία των μεγάλων ελλήνων γαιοκτημόνων στη Θεσσαλία την βιώνουμε έντονα και παραστατικά στο *Μπουρίνι* του Καραγάτση. Το κέντρο της πλοκής είναι η σύγκρουση των δυο βασικών τάξεων της εποχής, των τσιφλικάδων και των κολλήγων, των μεγαλο-ιδιοκτητών, δηλαδή, και εχόντων την εξουσία, και των εργατών της γης που τους αποτελούν κυρίως οι Καραγκούνηδες αλλά και γύφτοι των οποίων τονίζονται πολύ ζωντανά από το συγγραφέα τα κύρια χαρακτηριστικά τους, τα τσαντήρια τους, για τις εύκολες μετακινήσεις με το τέλος του καλοκαιριού, οι χοροί και τα τραγούδια τους, οι πρώιμοιηδονισμοί που τους χαρακτηρίζουν, η βρωμιά και η προχειρότητά τους.

Με το γνωστό ρεαλισμό του ο Καραγάτσης θα ξεδιπλώσει κυρίως τη ζωή των ντόπιων κατοίκων, των Καραγκούνηδων, μια ζωή υποταγμένη, «ζωή σκουληκιών της γης που δεν ήταν δική τους»⁷. Αυτοί ήταν τα «ανθρώπινα κτήνη»⁸ που δούλευαν το χτήμα του τσιφλικά και του έδιναν, όπως μας πληροφορεί ο συγγραφέας, το μισό από το γέννημα- χωρίς να υπολογίζονται οι κλεψιές στο ζύγισμα, κατάσταση που σήμαινε για τους ίδιους επιβίωση με μεγάλη δυσκολία, πολύ περισσότερο όταν δεν ευνοούσαν και οι καιρικές συνθήκες, όπως η

⁴ Βλ. Αι επιφυλλίδες της «Πρωίας», Η εξέλιξη του ιστορικού μυθιστορήματος, 31-3-'43.

⁵ Βλ. Ν. Αθανασιάδης, «Ο Μ. Καραγάτσης και η εποχή του», *Τετράδια Ευθύνης*, 14, σ. 22.

⁶ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΓ', σ.σ. 12, 194, 197 και τόμ. ΙΕ', σ. 297.

⁷ Βλ. Μ. Καραγάτση, «Το μπουρίνι» στο *Το Μεγάλο Συναξάρι*, εκδ. «Εστίας», Αθήνα 2009 (14^η έκδοση), σ. 14.

⁸ Ο. π., σ. 9.

απουσία βροχής, που οδήγησε στην περίπτωση του διηγημάτος μας τους εργάτες της γης στη μοναδική τους ελπίδα, το Θεό και τις λιτανείες. «Ξεραμμένα κορμιά» (σ. 9) οι Καραγκούνηδες, που ζουν μια «ανόητη ζωή»- ο συγγραφέας μιλάει συγκεκριμένα για τον «ανόνειρο ύπνο της ανόητης ζωής τους» (σ. 21)- όλοι μαζί άνδρες, γυναίκες, παιδιά παλεύουν με τη γη χωρίς ελπίδα σκύβοντας μπροστά στις απαιτήσεις του αφέντη.

Ο **άνδρας** και συγκεκριμένα ο Γκουντής έχει τη συνείδηση του αρχηγού της φαμίλιας, του διχτάτορα της φατρίας με δικαίωμα ζωής και θανάτου μέσα στο σπίτι του, ταυτόχρονα όμως, «σαν Καραγκούνης δουλικός, άψυχος σκύβει το κεφάλι σ' όλες τις αναποδιές που έρχονται από ψηλά», από το αφεντικό. Και αυτή η δουλικότητα στο διήγημα φτάνει στο σημείο ακόμη και της κάλυψης του τσιφλικά βιαστή-δολοφόνου της κόρης του. Άλλωστε, όπως διαπιστώνει ο Καραγάτσης, παρουσιάζοντας την ωμή πραγματικότητα, «από παππού σε προσπάππο ο τσιφλικός καβαλάει τη γυναίκα και το κορίτσι του Καραγκούνη. Αυτό είναι άγραφος νόμος του Θεού και των ανθρώπων». Η θέση, συνεπώς, της **γυναίκας** είναι ξεκάθαρα θέση σκλάβας, αφού εκτός από σκλάβα του κάμπου είναι και σκλάβα του άνδρα αφέντη τόσο στο σπίτι της όσο και στο τσιφλίκι γενικότερα. Έτσι, στο *Μπουρίνι* η γυναίκα του ήρωα Γκουντή κάνει παιδιά με τους μπέηδες-αφεντικά της ενώ η κόρη της, η Ζωγράφω θα βιαστεί από τον τσιφλικά Χατζηθωμά, δεν θα τολμήσει να πει κουβέντα και θα πεθάνει από αιμοραγία και αυτό το φοβερό γεγονός δεν θα απασχολήσει ιδιαίτερα το σύνολο των Καραγκούνηδων τους οποίους ενδιαφέρει περισσότερο η βροχή και η σοδειά τους⁹ και το πώς θα βοηθήσουν το αφεντικό τους.

Ο Καραγάτσης όμως δεν μένει στο διήγημά του στην τραγική αυτή πραγματικότητα αποδεχόμενος την απόλυτη εκμετάλλευση. Έχει και τους ήρωες που αντιδρούν, ταράσσουν τα λιμνάζοντα νερά και παλεύουν για τη δικαιοσύνη και την απελευθέρωση από την κυριαρχία του αφέντη. Ο Νάσος, ο γιος του Γκουντή, που ξεφεύγει από τα καθιερωμένα και έχει ερωτικό δεσμό με την ερωμένη του αφέντη, θα προσπαθήσει να εκδικηθεί να αποδώσει δικαιοσύνη, έστω και χωρίς αποτέλεσμα, αφού η δύναμη της εξουσίας είναι ανυπέρβλητη. Ωστόσο δίνεται μια προοπτική. Είναι φανερή η συμπαρατάξη και ιδεολογική συμμαχία του αφηγητή με τον Νάσο και η βαθιά πεποίθηση του κειμένου στην άσκηση κοινωνικής κριτικής¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό της κριτικής και του ανήσυχου γενικά πνεύματος εντάσσεται μάλλον και η έκδοση από τον Καραγάτση της νουβέλας «Μπουρίνι» (1943) σε μονοτονικό, με τη χρήση όχι της οξείας αλλά της κουκίδας¹¹.

Σε έντονη αντιπαράθεση προς τη ζωή των λαϊκών στρωμάτων, των Καραγκούνηδων, περιγράφεται παραστατικά και σε όλο το μεγαλείο της η ζωή και η λειτουργία της κυρίαρχης τάξης, συγκεκριμένα του εκπροσώπου της τσιφλικά Χατζηθωμά που γεννημένος στην Αγγλία, με τον αθλητισμό του τις ρακέτες του, με τα κυνηγητικά του όπλα και τα λυκόσκυλα, την ερωμένη του και τα μπουλά με τα πάμπολλα ρούχα αφήνει με ανοιχτό το στόμα τα παιδιά των υποτακτικών του που έχουν συνηθίσει να βλέπουν γύρω τους «βαριά σιγκούνια από μαύρο μαλλί ξεβαμμένο και τρίχινα σκουφιά πάνω σε ξεραμμένα κορμιά». Ζει στο δίπατο κονάκι του – όπως ζούσε και ο προηγούμενος Τούρκος αφέντης, με όλες τις ανέσεις του, με μόνη δουλειά του την καλοπέραση τη βασισμένη στον κόπο και την αγωνία των Καραγκούνηδων. Δίνει εντολές και στη κυριολεξία κάνει ό τι θέλει, αφού βιάζει, σκοτώνει, ενοχοποιεί άλλους, χρησιμοποιεί τους πάντες με βάση τα συμφέροντά του, αποδίδει δικαιοσύνη κατευθύνοντας δικαστές και ενόρκους. Κανένας δεν τολμάει να του φέρει αντίρρηση. Έτσι – για να αναφερθώ συγκεκριμένα - θα σκοτώσει την ερωμένη του, θα βιάσει την κόρη του Καραγκούνη και με μεγάλη ευκολία θα αποδώσει φόνο και κλοπή στο γιο του Καραγκούνη που είχε σχέση με την ερωμένη του, τον Νάσο, ο οποίος πολύ εύκολα, αν και φωνάζει την αλήθεια, θα καταδικαστεί σε θάνατο και θα τουφεκιστεί. «Ένας βρωμοκαραγκούνης τολμάει να κατηγορήσει τον αφέντη του πως εβίασε μια

⁹ Βλ. Κ. Ε. Μηλιώνης, «Δρώντα πρόσωπα και δρώσες δυνάμεις στο «Μπουρίνι» του Μ. Καραγάτση, *Νεοελληνική Παιδεία*, τχ. 13, σ. 37.

¹⁰ Βλ. Μ. Μικέ, «Η από-κοσμη συντροφικότητα: Σχόλια σε διηγήματα του Μ. Καραγάτση», *Αντί*, τχ. 768-769, 2002, σ. 40.

¹¹ Βλ. Δ. Τζιόβας, «Λαϊκός και μοντέρνος: η διάρκεια του Καραγάτση», *Μ. Καραγάτσης, Ιδεολογία και ποιητική*, Πρακτικά Συνεδρίου, 4-5 Απριλίου 2008, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2010, σ.321.

βρωμοκαραγκούνα. Έχει το θράσος να σηκώσει τσεκούρι. Και να σκοτώσει ποιον; Τον αφέντη του» λέει, με μεγάλη ευκολία, ένας από τους ενόρκους (σ.52).

Η παντοδυναμία του αφέντη είναι ξεκάθαρη, όπως ξεκάθαρη είναι και η υποταγή των κολίγων που υποταγμένοι στις κοινωνικές συνθήκες της εποχής αποδέχονται τα πάντα, αφού δεν τους παρέχεται εναλλακτική λύση.

Ωστόσο και απέναντι στην παντοδυναμία του τσιφλικά θα αντιτάξει ο Καραγάτσης, έστω και δειλά, έστω και για το μέλλον, την αντίδραση στο άδικο, παρουσιάζοντας τον εισαγγελέα και τον δικηγόρο του καραγκούνη να δίνουν τα χέρια μέσα στο αίμα και να βάζουν στόχο τους να κάνουν πολλά, να πολεμήσουν.... Αυτά όμως αποτελούν το μέλλον και δεν αλλάζουν την υπάρχουσα κατάσταση στην περιοχή, κατάσταση που συνδέεται με την ιστορία του τόπου, τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, των οποίων η αλλαγή, όπως αποδείχτηκε άλλωστε και από τις ιστορικές εξελίξεις, δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Ο Καραγάτσης, θεωρώ πως με το Μπουρίνι δίνει ξεκάθαρα την εικόνα της κοινωνίας της Θεσσαλίας της συγκεκριμένης περιόδου με τις δυο ακραίες κοινωνικές της τάξεις. Η παρουσίαση της τεράστιας μεταξύ τους απόστασης δηλώνεται όχι μόνο με τις αντιλήψεις, τον τρόπο ζωής και τη δράση των μελών τους-που ήδη σας παρουσίασα- αλλά και από άλλα στοιχεία, όπως το ότι έρχονται σε αντιπαράθεση ντοπιολαλιά, τα καραγκούνικα δηλαδή των απλών εργατών της γης με την τεχνητή γλώσσα, την παραπλανητική, την καθαρευουσιάνικη των δικαστών και δη του εισαγγελέα. Η φυσική γλώσσα των πρώτων με δυσκολία αλλά και πιστότητα παρουσιάζει την κατάσταση, ενώ η επεξεργασμένη γλώσσα των δεύτερων, όπως η γλώσσα της εξουσίας, με ευκολία αλλοιώνει την πραγματικότητα και υπηρετεί το ψέμα¹² αλλά και, το δίπατο σπίτι με τη σοφίτα και όλα τα καλά του αφεντικού στις «χαμηλές στέγες» των ταλαίπωρων καλλιεργητών της γης, στέγες που «δεν τις στεφάνωνε ούτε ένας καπνός και είχαν το λαδολύχναρο και τα ξεροκόμματά τους».

Ο συγγραφέας μας, όμως, στο Μπουρίνι δεν περιορίζεται στα κοινωνικά-οικονομικά-ιστορικά στοιχεία της Θεσσαλίας της εποχής. Ο θεσσαλικός κάμπος που περιβάλλει την πατρίδα του, τη Λάρισα και τον φρουρούν τα δύο θρυλικά βουνά, ο Όλυμπος και ο Κίτσαβος, και γενικά η φύση που αγάπησε και με την οποία τον συνδέουν σχέσεις και μνήμες νεανικές, είναι πάντα σημείο αναφοράς. Ο τόπος δεν είναι απλά το σκηνικό για τη δράση. Συμμετέχει στη δράση, συχνά μάλιστα πρωταγωνιστεί. Δημιουργεί διαθέσεις, συνοδεύει συναισθήματα, ενορχηστρώνει καταστάσεις, προ-οικονομεί συμβάντα¹³. Ο θεσσαλικός κάμπος, «ο μακρύς, ο μίξερρος, ο ατέλειωτος, ο ποτισμένος με τον ίδρο από χιλιάδες γενιές σκλάβων της μαύρης γης του, η πεδιάδα αυτή που ο Θεός τη δημιούργησε πατώντας τη με το πόδι Του βουλιάζοντας τη στο τέλμα της χαμηλής ύπαρξης(σ.15)» περιγράφεται αναλυτικά, λογοτεχνικά από το συγγραφέα στις ευχάριστες στιγμές της πλοκής- όπως είναι το σμίξιμο του Νάσου με την ερωμένη του αφεντικού- και όπου τα «χρυσά πέλαγα του σταριού, τα αθέριστα στάχια να κοιμούνται γερτά στην αγκαλιά της γης». Αλλά και τα άλλα στοιχεία της φύσης συμμετέχουν: πάνω από τον Κίτσαβο ο ουρανός ξάνοιξε προς το γαλάζιο διάφανο, τα αστέρια λιγοθύμισαν σιγά-σιγά ..., ο ουρανός φωτίστηκε, ρόδισε ο Κίτσαβος ως τα ριζά κι έριξε τον ίσκιο του ψηλού του κλώνου στον κάμπο που ξυπνούσε ξανθός, γαλάζιος, σκεπασμένος ακόμα από τους άσπρους αχνούς της υγρασίας(σ,17). Τοπίο και κάτοικοι βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Με τη θανατερή κάψα του καλοκαιριού, τις βροχές ή τις πλημμύρες που καταστρέφουν το γέννημα, οι μαύροι καραγκούνηδες παρουσιάζονται «πιο θλιβεροί και από τις κάργιες που χτυπιόνταν –σε πανηγύρι ξεσκισμένων φωνών, κάθε ηλιοβασίλεμα- στα κεραμίδια του κονακιού(σ. 21).

Ιδιαίτερα αξίζει να γίνει αναφορά στην καταπληκτική περιγραφή της φύσης, ενώ ερχόταν το μπουρίνι, όταν «μια θερμή καταχνιά σηκώθηκε από τη λίμνη και ξαπλώθηκε στον κάμπο, χάθηκε ο ήλιος μέσα στους αχνούς, από τα σπλάχνα της γης ξεχύθηκε η κουφόβραση και η ξεραμένη γη-όπως μεταφορικά και πολύπαραστατικά μας περιγράφει ο Καραγάτσης-προσμένοντας τη γονιμοποίηση των συννέφων, χαννονότανσε ύπουλο οργασμό, σε τυρετό θηλυκού τυραγνισμένου για συνουσία».

¹² Βλ. Β. Αθανασόπουλος, «Οι αφηγηματικές τεχνικές και οι δομές της επιθυμίας. Το «Μπουρίνι»: Το μικρό που είναι μεγάλο, το μεγάλο που γίνεται μικρό», *Μ. Καραγάτσης, Πρακτικά Συνεδρίου*, ό. π., σ. 216

¹³ Βλ. Δ. Πλάκας, «Τοπίο και ουτοπία στον Καραγάτση», *Διαβάζω*, τχ. 258, σ. 55.

Η πιο καθαρή και ιδιαίτερα παραστατική συμμετοχή της φύσης στα δρώμενα μάλλον παρατηρείται όταν ο αφηγητής «ενώνει τη φύση με την έντονη, πάντα οργιαστική διάθεσή του για την ερωτική πράξη»¹⁴. Αυτή η ένωση είναι χαρακτηριστική στον τρόπο που παρουσιάζεται το σμίξιμο του ήρωα Νάσου με τη Γαλλίδα ερωμένη του αφεντικού: «Η βαριά κουφόβραση της μακριάς ημέρας, είχε ποτίσει τις σάρκες τους με τυραννικές τοξίνες λαγνείας...Οι βροντές σκέπασαν το βογγητά τους. Οι κεραυνοί κράτησαν το ρυθμό των παράφορων σπασμών τους. Κι όταν οι αστραπές αυλάκωσαν τα μαύρα σύννεφα με οργισμένη απόγνωση, πρόβαλε το γυμνό σύμπλεγμα του άντρα και της γυναίκας. Δεμένο σε συνουσία το ίδιο μεγαλόπρεπη με την ένωση τ' Ουρανού και της Γης».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αναφορά στην περιγραφή από το συγγραφέα της άνοιξης-το Μέγα Έαρ- που, όπως μας λέει, η ζωοποιός της δύναμη μόνο στον ομοιόμορφο κάμπο της Θεσσαλίας φαίνεται σ' όλο της το μεγαλείο. Όλα γελούσαν στο μακρύ κάμπο, τα σπαρτά καθώς κυμάτιζαν αργοσάλευτα, οι παπαρούνες με το ξεδιάντροπο χρώμα, τα χελιδόνια τα κερκινέζια καθισμένα στα σύρματα του τηλεγράφου. Ως και οι κίτρινες βρούβες ανασάλευαν χαρωπές» και όλα αυτά τη ημέρα της εκτέλεσης του Νάσου για να μας θυμίσουν – θα προσθέσω εγώ- το γνωστό μας «για δεσ καιρό που διάλεξε ο χάρος να με πάρει τώρα που ανθίζουν τα κλαδιά και βγάζει η γης χορτάρι». Τον τουφέκισαν τον Νάσο και ο Όλυμπος έγινε κόκκινος, σαν αίμα. Κόκκινη ήταν και κι η άδενδρη κορφή της Όσσας.

Οι περιγραφές, όμως, του Θεσσαλικού τοπίου και οι άνθρωποί του θα αποτελέσουν το περιεχόμενο και κειμένων που θα δημοσιεύσει ο Καραγάτσης στην εφημερίδα *Καθημερινή* με τίτλο «Η ελληνική επαρχία:Θεσσαλία», από 15 έως 19 Μαΐου του 1938. Στα κείμενα αυτά οι περιγραφές του, βέβαια, είναι πιο εκτεταμένες, πιο αναλυτικές και αποδεικνύουν περίτρανα το πόσο καλά γνώριζε ο συγγραφέας μας και αγαπούσε αυτόν τον τόπο. Εξάλλου το όνομα που έδωσε στον εαυτό του, έχοντας απαρνηθεί το πατρικό εξαιτίας της κακής σχέσης με τον πατέρα του, είναι το όνομα δένδρου της περιοχής (καραγάτσι=ονομασία της φτελιάς). Η περιγραφική του ανάλυση φτάνει στο σημείο να εκθέτει ως γεωλόγος απόψεις για τη μορφή της περιοχής από τους προϊστορικούς ακόμη χρόνους και μέχρι την εποχή του, πώς δηλαδή η λίμνη έγινε βάλτος, ο βάλτος ζούγκλα, πώς χώρισαν ο Όλυμπος και ο Κίτσαβος και τα νερά της λίμνης χύθηκαν στο Θερμαϊκό, πώς δημιουργήθηκε το φαράγγι των Τεμπών και πώς τελικά η Θεσσαλία πήρε την σύγχρονη μορφή της, του κάμπου – η οποία όμως, όπως σημειώνει, δεν είναι η τελειωτική- αφού ήδη συνεργεία έχουν ξεκινήσει την αποξήρανση.

Και στα δημοσιεύματα αυτά ο κάμπος χαρακτηρίζεται θλιβερός, ιδιαίτερα το χειμώνα, τα χωριά της περιοχής σκοτεινά, τα σπίτια περιγράφονται πλινθόκτιστα, σκεπασμένα με ξερά χόρτα. Το καλοκαίρι με το λίβα ο κάμπος μετατρέπεται σε φούρνο, σε κόλαση, γίνεται κολασμένος, «το χινόπωρο τον τυλίγει μελαγχολία αλλά την άνοιξη τίποτε δεν μπορεί να παραβληθεί». Και η περιγραφή του τοπίου την άνοιξη γίνεται με περισσότερες λεπτομέρειες: κυριαρχούν βέβαια τα στάχια και γενικά τα δημητριακά-πελώριο και ομοιόμορφο χαλί της θεάς Δήμητρας χαρακτηρίζεται ο κάμπος- αλλά αναφέρονται και τα είδη λουλουδιών (τριαντάφυλλα, πασχαλιές, μπαξιάνες...) και των δένδρων κατά περιοχές (ανατολικά). Δεν παραλείπονται και εδώ ούτε η καταχνιά του τοπίου ούτε οι κάργες αλλά θα προστεθούν και οι άλλοι ζωικοί οργανισμοί (κουνούπια, γελάδια και άλογα στα λιβάδια, γουρούνια). Ο Όλυμπος και ο Κίτσαβος θα αποτελέσουν ιδιαίτερο δημοσίευμα και με τον Πηνειό και τα Τέμπη, τις οργιαστικά πράσινες πλαγιές (με βελανιδιές αγριοκαστανιές, αγριομηλιές φλαμουριές, οξιές, φτελιές, φτέρες) και το χωριό Τσάγεζι, που από δίπλα του περνάει ο Πηνειός για να πέσει στον Θερμαϊκό, έτσι όπως περιγράφονται προκαλούν έντονη την επιθυμία για επίσκεψη.

Μόνο που ο σιδηρόδρομος με τα έργα που έγιναν στην περιοχή δεν προσφέρεται πλέον για τη θέα που αναφέρει ο Καραγάτσης και εάν ζούσε σήμερα, η μελαγχολία του θα ήταν πολύ μεγαλύτερη για τη ανθρώπινη παρέμβαση, για το ότι «οι άνθρωποι προλαβαίνουν το έργο του Θεού» (σ. 48).

Οι Θεσσαλοί και στα κείμενα αυτά είναι ψυχροί ανέκφραστοι, ανίκανοι για κάθε ενθουσιασμό, με σκληρό χαρακτήρα, με έφεση στο κουτσομπολιό. Οι καραγκούνηδες και εδώ, μολονότι αναφέρονται οι απαλλοτριώσεις που άλλαξαν τα πράγματα, συνεχίζουν να

¹⁴ Βλ. Π. Γλέζος, «Ο Καραγάτσης ως διηγηματογράφος», *Τετράδια Ευθύνης*, τχ. 14, 1981, σ. 29.

είναι σκυφτοί, συνεχίζουν, όπως και στο *Μπουρίνι* «να ψοφολογούν ως την αυγή τον ανόνειρο ύπνο που φέρνει το χρονικό πάλεμα με τη γη», γιατί όπως σημειώνει ο Κ. «η συνείδηση της σκλαβιάς κληρονομικά μεταδομένη, ριζωμένη δεν μπορεί να σβήσει μέσα σε 20 ούτε 40 χρόνια» (σ. 44).

Η Λάρισα ειδικά είναι τίτλος και περιεχόμενο συγκεκριμένου δημοσιεύματος. ΟΚαραγάτσης γνωρίζει πολύ καλά κάθε γωνιά της, όλες τις περιοχές και συνοικίες της, και αυτές τις απόμερες, των απλών ανθρώπων, που ζουν απλή ζωή στα απλά σπίτια τους με τα χαγιάτια, τις αυλίτσες με τα λουλούδια των φτωχών-γεράνια, γαρδένιες- και με το δειλινό περίπατό τους στο Αλκαζάρ, το γνωστό σε όλες δηλαδή τις επαρχιακές πόλεις πήγαινε- έλα μιας συγκεκριμένης διαδρομής. Το ίδιο καλά γνωρίζει και το «καρτιέ της πλατείας και τα τραπέζακια του καφέ «Πανελλήνιον» όπου συγχάζουν οι πιο σοβαροί και αυτοί που έχουν το χρήμα. Αξίζει να αναφερθεί πως ως ταξιδιώτης «νιώθει πως η θλίψις πρέπει να είναι απέραντη σ' αυτή την καμπύσια πολιτεία» που το χειμώνα είναι μια μαυριδερή, λασπωμένη έκταση».

Νομίζω, μετά από όλα όσα αναφέρθηκαν πως η γενική εικόνα του θεσσαλικού κάμπου αποτυπώνεται στα συγκεκριμένα κείμενα του Καραγάτση πραγματικά, ζωντανά και σε όλες τις μορφές του, καλές και άσχημες. Το ίδιο ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα είναι και η ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα. Δεν πρόκειται βέβαια για ιστορικά ντοκουμέντα αλλά για λογοτεχνικά κείμενα που μας μεταφέρουν σε μια συγκεκριμένη εποχή, σε ένα συγκεκριμένο χώρο και οπωσδήποτε απηγούν και τις απόψεις, αντιλήψεις αυτού που τα γράφει. Και αυτός που τα γράφει- θα συμφωνήσετε μαζί μου- ξέρει καλά και τον τόπο και τα δεδομένα του τα οποία μάλιστα κριτικάρει υποστηρίζοντας την ανατροπή των συμβάσεων και των καθιερωμένων.

Θα τελειώσω με λόγια του Καραγάτση : « Θα ήθελα να ζούσα στον Όλυμπο την έντονη και γαληνεμένη ζωή των θεών, μα η ανάπαυση του θανάτου στον ήρεμο κάμπο ας μ'έρει, ανάμεσα στον κυματισμό των σταχυών και το αθόρυβο κύλισμα του ασημένιου ποταμού».

Γεωργία Ηλία Χαριτίδου, δ.φ.

Επίτιμη Δ/ντρια Β/θμιας Εκπ/σης

Γ. Γραμματέας ΠΕΦ